რუსუდან ცანავა

ივ. ჯავახიშვილის სახ. თსუ კლასიკური ფილოლოგიის,
ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის ინსტიტუტი

მითორიტუალური მოდელების გენეზისისა და ფორმირების საკითხისათვის

(ორი მოდელის ანალიზის მაგალითზე)

მითორიტუალური მოდელები ის უნივერსალიებია, რომლებიც საფუძვლად უდევს ადამიანის სულიერი მოღვაწეობის ყველა სფეროს. ეს მოდელები ასაკით კაცობრიობის ხნისაა და ბუნებრივია, მათი კვლევა მხოლოდ კომპლექსურად შეიძლება. კაცობრიობის ამ შორეული წარსულის სულიერ გამოცდილებას მეცნიერთა დიდი ნაწილი შამანურს უწოდებს. ზოგი ამ ტერმინს არ ხმარობს (პრიმიტიულს ან სხვა რამეს უწოდებს), თუმცა, იგივე მენტალურ წყობას იკვლევს. მე არ ვაპირებ ტერმინ "შამანიზმის" ავკარგიანობაზე მსჯელობას. როგორც ყველა ტერმინს, შამანიზმსაც, როგორც ჩანს, სჭირდება სემანტიკური ველის შემოფარგვლა. ამიტომ ვაზუსტებთ: ტერმინ "შამანიზმს" გამოვიყენებთ ადრეული წინაკლასიკური პერიოდის ადამიანების აზროვნების წესისა და მათ მიერ სამყაროს აღქმის პრინციპის აღსანიშნად.[1]

შამანიზმი ადამიანსა და სამყაროზე წარმოდგენების უძველესი სისტემაა, რომელიც შინაგან განცდას ეფუძნება და ექსტატიკურად ყალიბდება. ეს ცოდნა საერთოკაცობრიულია. მირჩა ელიადეს განმარტებით, შამანიზმი არის ექსტაზის არქაული პრაქტიკა, ამავდროულად მისტიკა, მაგია და "რელიგია" ამ სიტყვის ფართო გაგებით.[2] ოლარდ დიქსონი ასეთ განმარტებას გვაძლევს: შამანიზმი არის ბუნებრივი მაგია დაფუძნებული კოსმიური წესრიგისა და ადამიანური შესაძლებლობების გახსნაზე.[3] მისი აზრით, შამანიზმის დასაბამი არ უკავშირდება კონკრეტულ ისტორიულ ეპოქას; იგი იკარგება მითოლოგიური დროის სიღრმეში, როდესაც კაცობრიობა პირდაპირ უკავშირდებოდა "დიად სულს" და იმყოფებოდა "ზემო" სამყაროში. მას შემდეგ, რაც ადამიანებმა დატოვეს "ის" სამყარო და მატერიალური კოსმოსის სფეროში აღმოჩნდნენ, ამქვეყნიურ პრობლემებთან "შებმა" და "იქიდან" წამოღებული ცოდნის "დამიწება" მოუწიათ. მაშინ სამყაროს შემეცნება ექსტატიკური ექსპერიმენტის საფუძველზე ხდებოდა; ეს ცოდნა არ იყო რწმენის შედეგი.

როგორც უკვე ითქვა, შამანიზმი საერთოკაცობრიული ფაქტი იყო და ფორმების საოცარი მსგავსება ახასიათებდა მაშინაც კი, როდესაც შამანური მენტალობის ადამიანთა ჯგუფები ერთმანეთისაგან ძალიან იყვნენ დაშორებულნი (ციმბირი, ტიბეტი, ამერიკა, ავსტრალია, აფრიკა). ეს წარმოდგენები კაცობრიობის "მთავარი" საფიქრალის ქვაკუთხედია: სიცოცხლე და სიკვდილი (დაბადება და გარდაცვალება); სამყაროს აღნაგობა (მსოფლიო მთა, ხე, ღერძი), სკნელები; ციური სამყოფელი და მიცვალებულთა სამყარო. ეს ის საკითხებია, რომლებიც დიდ რელიგიებშიც აისახა. პირველი მითორიტუალური მოდელები და სიმბოლოებიც სწორედ შამანიზმის ეპოქიდან იღებს დასაბამს. შამანიზმის, როგორც მენტალური სისტემის ტრანსფორმაციის უკეთ გააზრებისთვის გთავაზობთ ისტორიულ ეპოქებთან მისი შესაბამისობის სქემას[4] (სქემა I).

როგორც ვხედავთ, შამანური პრაქტიკის აუცილებელი კომპონენტებია ტოტემური ცხოველები. იმდენად, რამდენადაც ტოტემი ცხოველები უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობენ შამანურ აზროვნებაში, თავისთავად დაისვა ტოტემიზმისა და შამანური პრაქტიკის ურთიერთმიმართების საკითხი.[5] აქ არ ვაპირებ ტოტემიზმთან დაკავშირებული პრობლემების წამოწევას. მოვიხმობთ მხოლოდ ტრადიციულ დეფინიციას: ტოტემი არის მისტიკური ასახვა პირველქმნილი ცხოველმყოფელი ძალებისა, რომელთაც აქვთ ზოომორფული სახე. მეზოლითის ეპოქაში მოხდა ტოტემიზმისა და შამანიზმის სრული შერწყმა. ჩვენთვის სრულიად თვალსაჩინოა, რომ ტოტემიზმი შამანიზმთან ერთად უცილობელი ფაქტია და ორივე ერთად უძველესი რელიგიური წარმოდგენების ქვაკუთხედია.

ახლა წარმოდგენილი სქემის ყველაზე საკამათო საკითხს შევეხოთ. ზემო პალეოლითის ეპოქის კვლევისას დღემდე გადაუჭრელ პრობლემად რჩება ნეანდერტალელებისა და კრომანიონელების ურთიერთმიმართების საკითხი. ჩვენ ამ პოლემიკაში, ცხადია, ვერ ჩავერთვებით არაკომპეტენტურობის გამო. მხოლოდ აღვნიშნავთ პრობლემის სერიოზულობას. საქმე ისაა, რომ მეცნიერების აზრით, კრომანიონელი ადამიანი სხვა სახეობას ეკუთვნის, ის არ წარმოშობილა

ერა	დრო	შამანიზმის ფაზა	გაბატონებული კულტები	მთავარი მოვლენები
ქვემო პალეოლითი	2მილ. წლიდან 100ათასი წლის წინ	——	——	არქანთროპის გაჩენა. ჯოგური ცხოვრების წესი. იარაღების გამოყენების დასაწყისი. ნადირობა, შემგროვებლობა.
შუა პალეოლითი	100 ათასიდან 35 ათასი წლის წინ	პროტო-შამანიზმი	დათვის კულტი	ნეანდერტალელის გაჩენა. მუსტიერული ადამიანი. საერთო ნადირობა. პირველი რელიგიური აზრი - პრატოტემიზმი.
ზემო პალეოლითი	35 ათასიდან 12 ათასი წლის წინ	პროშამანიზმი	მამონტის კულტი	თანამედროვე ადამიანის - ჰომო საპიენსის გაჩენა. მითოლოგიის შექმნა. პირველი შამანის მოსვლა. ხელოვნების ჩასახვა. ბუნების დედების კულტი.
მეზოლითი	12 ათასიდან 9 ათასი წლის წინ.	შამანიზმი	ირმის კულტი	გამყინვარების პერიოდის დასასრული. ხალხების მიგრაციები. დიდი შამანებისა და გმირების ეპოქის დასაწყისი.
ნეოლითი ენეოლითი	9-7-დან 7-5 ათასი წლის წინ	ნეოშამანიზმი	ცხენის კულტი	მეცხოველეობა. მიწათმოქმედება. აგრარული მაგია. მეთუნეობის განვითარება. ღმერთების "დაბადება".
ბრინჯაო რკინა	ძვ. წ.-ის II ათას- წლ. ძვ. წ.-ის I ათასწლ.	შერეული შამანიზმი	ტომების კულტები (სხვადასხვა)	ერების წარმოშობა. რელიგიათა წარმოშობა. დიდი სახელმწიფოების წარმოშობა და მათი ნგრევა.

სქემა I

ნეანდერტალელისაგან. საიდან მოვიდნენ კრომანიონელები და როდის გაჩნდნენ? აი, კითხვები, რომლებზეც მეცნიერებაში სხვადასხვა პასუხებია, მათ შორის ფანტასტიკურიც: კრომანიონელები "ზემო" სამყაროდან მოვიდნენ. მათ, ე. ი. ჰომო საპიენსებმა მოიტანეს სიმბოლოების ენა, წარმოდგენები სამყაროზე და ყოფაქცევის გარკვეული წესები. მართალია, მათ დაკარგეს კოსმიური ხიდი, რომელიც აერთებდა სამყაროს სკნელებს, მაგრამ იცოდნენ, რომ იყო "დიადი სული", რომელსაც მსხვერპლს სწირავდნენ.

პროშამანიზმის ეპოქაში პრევალირებს ბუნების დედისა და მამონტის კულტები. ეს დასტურდება ადამიანთა სადგომებზე ნაპოვნი დიდმკერდიანი, ფართოთეძოებიანი ქალების ფიგურებით, რომელთა სხეულებზე სიმბოლური ნიშნებია გამოხატული.

ზემო პალეოლითის დასასრულისათვის ადამიანთა შეგნებაში ხდება არსებითი გარდატეხა – მათ მოევლინებათ წარგზავნილი პირველი შამანის სახით. წარგზავნილმა ასწავლა ადამიანებს სამყაროსთან კონტაქტი და რჩეულთათვის გახსნა კოსმიური ხიდი.

მეზოლითის ეპოქა შამანიზმის აყვავების ხანაა. დადგა დიდი შამანებისა და დიდი გმირების პერიოდი. ამ ისტორიულ ეპოქაში იცვლება კლიმატური პირობები; ყინულები ჩრდილოეთით ინაცვლებს, გრძელბეწვიანი ცხოველებიც ჩრდილოეთით მიდიან. დათბობამ დაჭაობებულ ადგილებში ტყეების წარმოშობას შეუწყო ხელი. დიდი ცხოველების არარსებობის გამო კოლექტიური ნადირობა აღარ იყო აუცილებელი. მთავარი სამრეწველო ცხოველი ხდება ირემი. იგი ცენტრალურ ადგილს იკავებს შამანურ პრაქტიკაში. დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა წყლის სტიქიასაც, რომლის სულიერი არსი სიმბოლიზდებოდა ქვემო სამყაროს დიდ მხეცში.

ნეოლითის ეპოქაში ახალი კულტი დომინირებს – ცხენი. ქვედა სამყაროს "დიდი მხეცი" კი გველის სახეს იღებს. ამ პერიოდში იქმნება ანთროპომორფული ღმერთების სახეები. იქმნება რწმენა-წარმოდგენათა სისტემები, რომლებიც, მართალია, ეფუძნებიან შამანურ იდეოლოგიას, მაგრამ პრინციპულად განსხვავდებიან ძველი მოდელისაგან.

შამანური პრაქტიკის ცენტრალური ფიგურაა ადამიანი.

თამამად შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ შამანიზმის ეპოქაში ჩაეყარა საფუძველი ადამიანის ფსიქო-სომატურ კვლევას. პალეოაზიური შამანური სწავლების მიხედვით, ადამიანი შეიცავს ორ საწყისს – ციურს, რომელიც ერგო დიდი ყორნისაგან და მიწიერს – დიდი არწივისაგან. ამათგან მეორე პრევალირებს პირველზე. ფიზიკურ სხეულში არის წერტილები – **ჩაკრები** (ჩოკირები), რომლებიც კავშირშია ზემო სამყაროსთან (კავშირი ხორციელდება ვარსკვლავების საშუალებით) და ამგვარად იქმნება ერთიანი კოსმიური სხეული.

ჩაკრა აღიქმება, როგორც სპირალისებური ძაბრი, რომელშიც გადის ენერგია – ძალა. (იხ. ნახ. 1)

თითოეული ძალის ცენტრს შეესაბამება და მფარველობს რომელიმე ტოტემური არსება – ცხოველი, ფრინველი ან მწერი (სქემა II). ეს ღრმა სიმბოლიკის შემცველი ეზოთერული თვალსაზრისი საფუძვლად დაედო მეტამორფოზათა იდეას, ერთობ პოპულარულს მითოსსა და

ძალის ცენ-ტრები (ჩაკ-რები)	ატრიბუტი (ნიშანი)	ფერი	ადგილმდებარე-ობა	მთავარი მოქმედება
არწივი	მსოფლიო ხის ფესვები	იისფერი	ფეხქვეშ	კონტაქტი მიწის ცხოველმყოფელ (მატერი-ალურ) ძალებთან.
გველი	კუდი	მეწამული	კოჭებს შორის	კვლავწარმოქმნა – განახლება. გადაწყვე-ტილების მიღება. მოძრაობა. წონასწორო-ბა.
ირემი	ისარი	წითელი	ხერხემლის ბო-ლო	სირთულეების დაძლევა. თავდაცვა. სტაბი-ლურობა. თვითრწმენა.
კუ	ნიჟარა	ნარინჯის-ფერი	წელის წნული	ენერგიის გადამუშავება და გადანაწილე-ბა. სექსუალური გატაცება.
ხარი	დაფდაფი	ყვითელი	მზის წნული	ენერგიის აკუმულირება. დამოუკიდებლო-ბა. ნება და განვითარება. მაძიებლობა.
ყანჩა	სარკე	მწვანე	გულმკერდის წნული	ემოციური ამაღლებულობა. სიმშვიდე. ში-ნაგანი დუმილი.
ობობა	ზოლიანი ქვა	ცისფერი	ყელის წნული	აზრებისა და მოქმედებების ბალანსირება. ურთიერთობები. კავშირები.
დათვი	საჩხარუნო	ლურჯი	ტვინის ფუძე	წინააღმდეგობათა დაძლევა. კოორდინა-ცია. კომუნიკაბელურობა. ზრდა.
ვეფხვი	კვარცის კრისტალი	ინდიგო	წარბებს შორის	წარმოსახვის განვითარება. ინტელექტი. სიბრძნე. ცოდნის დაგროვება.
ყორანი	მსოფლიო ხის ტოტები		თავს ზევით	ციურ ცხოველმყოფელ ძალებთან კონტაქ-ტი.

სქემა II

მხატვრულ ლიტერატურაში. გარდასახვის ხელოვნების მცოდნენი თავად იძენდნენ ტოტემის თვისებებს და ხდებოდნენ სხვადასხვა კლანის ტოტემები.

ყოველ ჩაკრას და, შესაბამისად, ცხოველს აქვს თავისი სიმბოლური ნიშანი. ეს ნიშნები და ადამიანის სხეულის ნაწილები, ვითარცა პირველნივთები, საფუძვლად დაედო ნიშანთა სისტემებს, მათ შორის წერითსაც. ეს ნიშნები და მათი ციური შესაბამისობანი აისახა შამანური ტანისამოსის ორნამენტებსა და აქსესუარებში.[6] უამრავი ავგაროსისა და თილისმის თავდაპირველი ფუნქცია, ერთი მხრივ, ჩაკრების დაცვა იყო მავნე ზემოქმედებისაგან; მეორე მხრივ, საჭიროების შემთხვევაში, მათი გახსნის უზრუნველყოფა. შამანური რიტუალური სამოსი – თავსარქმელით დაწყებული ხამლით დასრულებული, ტანსაცმლის მხატვრობა, ორნამენტები, ტატუირება, ავგაროსები, თილისმები ძალაუფლების მპყრობელთა აუცილებელ აქსესუარებად იქცა. ასე რომ, თუ ამ სიმბოლური ნიშნების წაკითხვა შეგვიძლია, ჩვენთვის გასაგები გახდება ნებისმიერი რიტუალური სამოსის, მათ შორის, სამეფო აღკაზმულობის მნიშვნელობა (გვირგვინი, სკიპტრა, მოსასხამი, ყელსაბამი, ბეჭედი და სხვა).

რაკი სიმბოლოებზე ვსაუბრობთ, აღვნიშნოთ, რომ ნიშანი არ არის სიმბოლო. იგი სიმბოლოს ნაწილია. სიმბოლო კი არის ნიშანთა სისტემები, შეკრული განსაკუთრებული აზრის მიმნიჭებელი ენერგიით, ანუ ძალით. ნიშანთა სისტემებში შედის: ციფრული, ბგერითი, ფერითი ნიშნები. ნიშანთა თითოეული ეს სისტემა, თავის მხრივ, ღრმად მისტიკურია და თავის თავში შეიცავს შეკუმშვისა და გაფართოების ტენდენციას. იასპერსის განმარტებით, სიმბოლო არის უსასრულო და არ დაიყვანება ერთზე. იგი მრავალმნიშვნელიანია და განუსაზღვრელი. ზოგი მეცნიერის განცხადებით, ჭეშმარიტი სიმბოლოს ახსნა არ შეიძლება. ის, რისი ახსნაც შეიძლება სხვით, აღარ არის სიმბოლო. სიმბოლოს ახსნა შეიძლება მის გარშემო ტრიალით, მის გამონათებაში შეღწევით; ასეთი წვდომა თავად ხდება სიმბოლოს ნაწილი.

შამანურ პრაქტიკაში დიდი ყურადღება ეთმობა ჩაკრების გახსნას. თითოეული ჩაკრის გასახსნელად სრულდება შესაბამისი რიტუალი. თუ ყველა ჩაკრა გაიხსნა, ადამიანი ხდება გამტარი, იგი ამყარებს კონტაქტს ყველა სკნელთან და ხდება მსოფლიო ხის ანალოგი. (იხ. ნახ. 2)

გამტარი ადამიანი ძალაუფლების მპყრობელია, ლიდერია. ძალის მოპოვება, ძალით ავსება შამანური პრაქტიკის ერთ-ერთი უმთავრესი ქმედებაა.

ახლა ამ ძალის მოპოვების იმ ასპექტებზე გავამახვილებ ყურადღებას, რომლებიც საფუძვლად დაედო ჩვენს საანალიზო მითორიტუალურ მოდელებს.

უკვე პროშამანურ ეპოქაში მთელი მსოფლიო წესრიგი აკუმულირებული იყო "ბუნების დედის" სახეებში; მაგ.: დედა-ხე, დედა-ცეცხლი, დედა-ქვა და ა.შ. მეზოლითის დროისათვის ისინი ერთმანეთს ერთ აბსტრაქტულ სახედ – დამბადებელ დედებად შეერწყნენ. ციმბირელი შამანების ენაზე მათ ბუგადი ენინტინები ერქვათ. ამ დიდი დედის კოსმიური სხეული შედგებოდა ორი ერთმანეთთან შერწყმული მდედრი ფიგურისაგან, რომელთაც აერთებდა ძალა. ეს ძალა იყო აუცილებელი პირობა ორი დაპირისპირებულის შესაკავშირებლად. ეს ფიგურა, და რაც მთავარია, ეს იდეა დაედო საფუძვლად სამერთიანობის პრინციპს. მეტი სიცხადისათვის ერთ

ნახ. 1.

განმარტებას გავაკეთებ: შამანიზმი იმითაც განსხვავდება სხვა ეზოთერული რელიგიური და ფილოსოფიურ-მისტიკური სისტემებისაგან, რომ აქ არ ჩანს მკაფიო მიჯნა კეთილსა და ბოროტს, კარგსა და ცუდს შორის. შამანურ წარმოდგენებში პოლარული დაპირისპირებები ერთმანეთს ავსებს და ჰარმონიულად თანაარსებობს ერთ მთლიანობად. ამ მთლიანობას აღნიშნავენ სიტყვით "პონ" – "რაღაც". "რადაცის" ქვეშ დიად სულს გულისხმობენ; სწორედ ეს დიადი სულია სამერთიანი.

უძველეს კოსმოგონიურ მითებში დედა დამბადებელზე ნათქვამია: "როდესაც არაფერი არ იყო, სადღაც იყო ქალი. მას ჰქონდა ყველაფერი. მას ჰქონდა სიცოცხლე. ის ყველას დედაა: ჩიტების, ცხოველების, მიწის..."

ბუგადი ენინტინები არასოდეს აღიქმებოდნენ, როგორც კონკრეტული სახეები. თუმცა, როგორც აღვნიშნე, არაიშვიათად გამოისახებოდნენ ერთმანეთთან შეზრდილ ორ სხეულად. თავდაპირველად ამ წყვილის წევრები თანაბარმნიშვნელიანნი იყვნენ – ცა და მიწა – შეერთებული ცეცხლის მაცოცხლებელი ძალით. ნეოშამანური ერის დასაწყისში საწყისთა წონასწორობა დაირღვა; ერთი ამაღლდა, მეორე – "დამიწდა". შედეგად, მთელი დაირღვა და ორად გაიყო. ცხადია, გამოიყო ამ ორის შემკვრელი ძალაც. "პონის" ანდროგინული მთლიანობის დარღვევის შემდგომ სამერთიანის ნაწილები ერთმანეთს დაუპირისპირდა.

ეს წარმოდგენები საინტერესოდ აისახა შამანური ოჯახის მოწყობის პრინციპზე. შამანური ოჯახი სამთა კავშირს გულისხმობდა – ორი ქალი და ერთი კაცი. არქეოლოგიური მონაცემებით ირკვევა, რომ სამთა კავშირი "ოჯახის" უძველესი ფორმაა.[7] შამანური წარმოდგენით, ქორწინება საკრალური მაგიური აქტია, რომლის მიზანია ენერგეტიკული პოტენციის გაერთიანება ერთ მთლიანობად. ეს იყო მისტერია, რომელიც იმეორებდა კოსმიურ წესრიგს.

ჩვენს სტატიაში საუბარი გვექნება ერთ-ერთ არქაულ მითორიტუალურ მოდელზე – "მეფის ასულის" შერთვაზე. ამ მოდელში მეფის ასული დიდი ძალის მფლობელია, ქურუმია, ე.ი. ქმნის ტანდემს ქალღვთაებასთან. ასე რომ, "მეფის ასულზე" ე.ი. ქურუმზე დაქორწინებული მამრი, ფაქტობრივად, ორზე ქორწინდება (მეტი თვალსაჩინოებისათვის მოვიგონოთ ანტიკური ეპოქის რამდენიმე ცნობილი კორელაცია: ჰერა – კლიტემნესტრა, აფროდიტე – ელენე, ჰეკატე – მედეა, არტემისი – იფიგენია). როგორც ჩანს, შემდგომში ამ ანალოგიით შეიქმნა მამრთა კორელატები (მაგ., ზევსი – აგამემნონი).

შამანური ოჯახი არის საფუძველი შამანური საძმოს სულიერი ბირთვისა, რომელიც ქმნის კლანს. კლანი შედგება 12 ადამიანისაგან, ანუ 4 ოჯახისაგან. კლანი ახალი ძლიერი კავშირის – ძმობის – საფუძველია, რომელიც, თავის მხრივ,

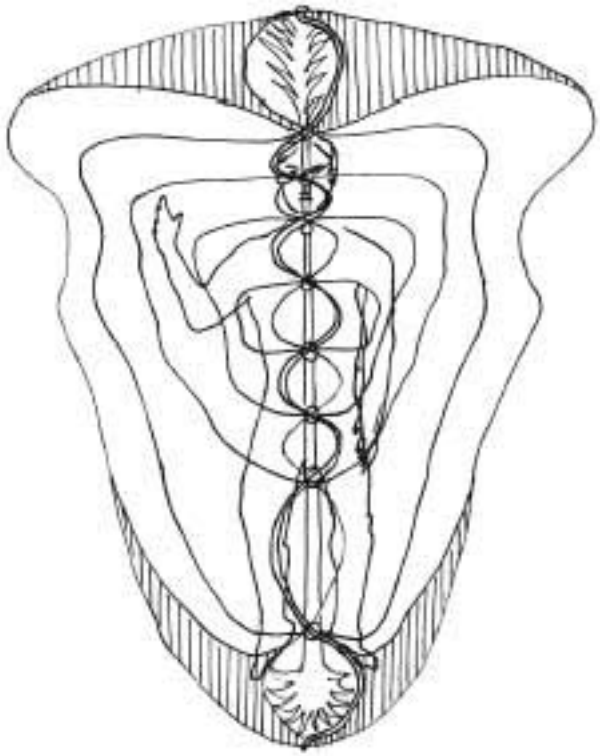

ნახ. 2.

საფუძველს უყრის თანაცხოვრების უძველეს ფორმას –"ქალაქს".

ამასთან დაკავშირებით კიდევ ერთ საკითხზე გავამახვილებ ყურადღებას. შამანური "ძმობის" მიზანია კოლექტიური ძალის ძიება – შემატება. უკვე პალეოლითის ეპოქიდან ცნობილია, რომ ძალის შესამატებლად დედამიწის სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებნი, გამონაკლისის გარეშე, ასრულებდნენ წრიულ ცეკვებს – ეოხორებს[8]. შამანური წარმოდგენით, "ძალის წრეში" ტრიალისას იკვრება შამანური ძმობის სულიერი სხეული. ამგვარი დინამიკური მოძრაობების პარალელურად არსებობდა სტატიკური, მჯდომარე ეოხორები. ამ დროს ძმობის წევრები წრიულად სხდებოდნენ მუხლებში მოკეცილ ფეხებზე კოცონის, ხის ან დიდი შამანის გარშემო და საერთო თასიდან მორიგეობით სვამდნენ სასმელს. წრის, როგორც სრულყოფილი ფიგურის, იდეა უძველესი ეპოქებიდანაა ცნობილი. სწორედ წრე დაედო საფუძვლად პირველქალაქების დაგეგმარებას, რაზეც ქვემოთ გვექნება საუბარი. პირველქალაქების დაფუძნების საკითხს უკავშირდება ე.წ. "ძალის ადგილის" პოვნაც.

"ძალის ადგილი" ეწოდებოდა მიწის მონაკვეთს, რომელიც განსაკუთრებული თვისებებით გამოირჩეოდა სხვათაგან. ხშირ შემთხვევაში ეს გამორჩეულობა მშვენიერი ადგილმდებარეობით კი არ ფასდებოდა, არამედ შინაგანი განცდით. ასეთ ადგილებში ადვილად ხორციელდებოდა კონტაქტი სკნელებს შორის. ძალის ადგილები ადამიანებზე საოცარ ზემოქმედებას ახდენდა: შიშის შეგრძნებიდან ბედნიერების განცდამდე და ლევიტაციამდეც კი. ადამიანები ძალის ადგილებს ეძებდნენ და იწყობდნენ სადგომებს, მოგვიანებით, აარსებდნენ პირველქალაქებს.

ახლა ვნახოთ, როგორ "მუშაობენ" ეს უძველესი მოდელები ანტიკურ სამყაროში.

I. ქალაქის დაარსება

ძველბერძნულ მითოსურ ციკლებში და სხვა გადმოცემებში, რომლებიც ამ ციკლებს არ უკავშირდება, მოთხრობილია, როგორ დაარსდა "დიდი ქალაქები".

თებე. ზევსის ჩამომავალი ფინიკიელი კადმოსი[9] მამის დავალებით მიდის დის საძებრად. კადმოსის და – ევროპე ხარად გარდასახულმა ზევსმა მოიტაცა. კადმოსმა ბევრი იხეტიალა. ბოლოს, სამისნომ აუწყა, თავი დაენებებინა ძებნისათვის და გაჰყოლოდა ძროხას; სადაც ძროხა დაწვებოდა, იქ დაეარსებინა ქალაქი. ასეც მოხდა. კადმოსმა საფუძველი ჩაუყარა კადმეას, რომელსაც შემდგომ თებე ეწოდა. კადმოსმა გააკეთა ათენას ხის გამოსახულება, რომელსაც ფინიკიური სახელი, ონკა, დაარქვა.[10] ძროხა კადმოსმა ათენას შესწირა.

კადმეის პირველი მკვიდრნი სასწაულებრივად გაჩდნენ. ისინი აღმოცენდნენ იმ დრაკონის კბილებიდან, რომელიც კადმოსმა მოკლა. ამის გამო კადმოსის მოდგმის სიმბოლოდ იქცა გველი. თებელებს გველისნიშნიანი გულსაბნევები ეკეთათ (ან ეს ნიშანი ჰქონდათ მხარზე). კადმოსის შთამომავლებმა განავრცეს კადმეა. მისმა ბადიშმა ამფიონმა ქალაქს შვიდბჭიანი გალავანი შემოარტყა. გადმოცემით, ეს გალავანი სასწაულებრივად შენდებოდა: ლოდები ამფიონის კითარის ხმაზე თავისით ეწყობოდნენ ერთმანეთზე.

ილიონი. ზევსის შვილთაშვილმა ილოსმა[11] გაიმარჯვა ფრიგიაში გამართულ სპორტულ ასპარეზობაში. მან ჯილდოდ მიიღო 50-50 ქალ-ვაჟი და ჭრელა ძროხა. მისანმა აუწყა: გაჰყოლოდა ძროხას და სადაც ის დაწვებოდა, დაეარსებინა ქალაქი. მართლაც, ილოსმა ძროხის ჩაფერხების ადგილას, ატას ბორცვთან საფუძველი ჩაუყარა ქალაქ ილიონს. იმის დასტურად, რომ ღმერთების მოთხოვნა ზედმიწევნით შესრულდა, ზეციდან ჩამოეშვა ათენას ხის გამოსახულება – პალადიუმი[12], ქალაქის ძლიერების სიმბოლო და მცველი. ილოსმა პალადიუმისათვის ააგო ტაძარი და დააწესა ქალღმერთის მსახურების რიტუალი. ილიონის მომდევნო ხელისუფლის, ლაომედონის დროს, დაიწყო ქალაქის ცნობილი გალავნის შენება (ამ გალავანს აშენებდნენ პოსეიდონი, აპოლონი და მოკვდავი ეაკოსი). ილიონის გალავანს 6 კარიბჭე ჰქონდა, რომელთაგან ერთს მფარველობდა ფიმბრიელი აპოლონი; ერთ კარიბჭეს კი ცხენის გამოსახულება ამშვენებდა.

ახლა ეს ორი მითი განვიხილოთ სტრუქტურულად:

1. ქალაქის დაარსების ადგილი.

ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც პირველყოფილი ადამიანები სადგომებს იწყობდნენ, "საჭირო" ადგილის პოვნას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს დასტურდება უკვე პალეოლითის ეპოქიდან სხვადასხვა კონტინენტების აბორიგენთა რწმენა-წარმოდგენებში. ადრეული წარმართობის ამ ეტაპს (როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ) მეცნიერები შამანიზმს უწოდებენ.[13] ვარაუდობენ, რომ სწორედ პროტოშამანიზმის ეპოქაში გამოიკვეთა რამდენიმე უნივერსალური მითორიტუალური მოდელი, რომელთა შორისაა ე.წ. "ქალაქის" დაარსება. შამანური რწმენა-წარმოდგენების მიხედვით, საჭირო ანუ საკრალურ ანუ "ძალის" ადგილს პოულობს შამანი[14]. ძალის ადგილი რომ იპოვოს, შამანმა უნდა შეასრულოს ექსტატიკური რიტუალი – კაუმანეკი, რომლის საშუალებითაც მასში გაიხსნება მაძიებელი ჩაკრა. მაძიებელი ენერგეტიკა აკუმულირებულია ე.წ. ხარის ჩაკრაში.

ძველბერძნულ მითებში შამანური ეზოთერული ხედვა "დამიწებულია". აქ ხარის ჩაკრას ენაცვლება ბიოლოგიური ხარი ან ძროხა – βοῦς,

რომელიც მითოსურ გმირს მიუძღვის საკრალური ადგილისაკენ. ასეთი ადგილების არსებობას კაცობრიობა აღიარებს არა მარტო მითების დონეზე, არამედ ისტორიულ ეპოქებშიც. უძველესი წარმოდგენები "ძალის" ადგილების შესახებ ეხმიანება ბოლოდროინდელ მეცნიერულ აღმოჩენებს. კოსმოსიდან გადაღებულ ფოტოებზე დაფიქსირდა ე.წ. "მაგნიტური არხები" დედამიწის ცალკეულ ადგილებში, რომელთაგანაც ძლიერი გრავიტაციული ნაკადები ამოედინება.[15]

პირველყოფილი კულტურების მატარებელი ხალხების წარმოდგენით, ყველა "დიდ" ქალაქს აქვს თავისი ღვთაებრივი პროტოტიპი. მაგ.: ბაბილონელთა ყველა ქალაქის არქეტიპები თანავარსკვლავედებია. ეს არქეტიპები არა მარტო უსწრებს მიწიერ კორელატს, არამედ ის მუდმივად არსებობს ზეციურ განზომილებაში. ინდოელთა რწმენით, ინდოეთის ყველა "სამეფო" ქალაქი მითოსური მაგალითის საფუძველზე შეიქმნა იმ "პირველ" ანუ მითოსურ დროში. პლატონის მიხედვითაც, იდეალურ ქალაქს აქვს თავისი ზეციური არქეტიპი (Πολιτ. 592 β. 500ε).[16]

თებე და ილიონი ის პირველქალაქებია, რომელთა დაარსების მითოლოგემაში ჩადებულია მოდელი სხვა ქალაქებისათვის. პაროსის მარმარილოს ცნობილი წარწერის მიხედვით, კადმოსის მიერ თებეს დაარსება თარიღდება ძვ.წ. 1518 წლით, წარღვნიდან 10 წლის შემდეგ. ვარონის ცნობით (Res rust. III.1) თებე უძველესი ქალაქია დედამიწაზე. იგი ოგიგოსმა დააარსა ჯერ კიდევ პირველ წარღვნამდე.

არქეოლოგიური მასალა ცხადყოფს, რომ უძველესი ქალაქების დაგეგმარებას კრომლეხის პრინციპი ედო საფუძვლად. ეზოთერულ დონეზე "პირველქალაქში" მანდალას მოდელი ხორციელდება.

პირველქალაქის დაარსების შესახებ არსებულ გადმოცემებში აქცენტირებულია, რომ ქალაქი იფარგლება გ ა ლ ა ვ ნ ი თ, რომელსაც აქვს რამდენიმე კ ა რ ი ბ ჭ ე. ამ კარიბჭეთა რიცხვი განსაზღვრულია. როგორც უკვე აღინიშნა, თებეს გალავანიც და ილიონისაც არაორდინალურად აიგო. ეს გალავნები ქალაქებს შეუვალს ხდიდა, თუმცა ორივეს ჰქონდა "სუსტი" მონაკვეთი: თებეს ის ადგილი, სადაც სემელე დაიწვა ზევსის ელვისაგან, ილიონს – მცირე მონაკვეთი, რომელიც მოკვდავმა ააგო.

თებეს 7 კარიბჭე ჰქონდა, ილიონს – 6. თითოეულს თავისი სახელი ერქვა და მცველი ღვთაება ჰყავდა. ამ კარიბჭეებზე გამოჰკიდებდნენ ხოლმე ქალაქის მცველ ავგაროსებს ან ნაალაფარ ნივთებს.

პირველქალაქს აარსებენ შორიდან მოსული გმირები.

2. მითიური ქალაქის ცენტრი.[17]

ძალის ადგილს ანუ საკრალურ ადგილს აქვს ცენტრი, საიდანაც "ამოედინება" და ტალღური პრინციპით ვრცელდება ენერგეტიკული იმპულსები. ამ ცენტრში აგებენ ან დგამენ ყველაზე დიდ სიწმინდეს, ქალაქის მფარველის ინსიგნიას.

ანტიკური მითების მიხედვით, პირველი საკრალური ქალაქების მფარველები ქალღვთაებები არიან. თებესა და ილიონის შემთხვევაში ქალღმერთ ათენას სახელი ფიგურირებს, მაგრამ საქმე ისაა, რომ ამ ტიპის გადმოცემებში ღვთაების ნომინაცია არ არის მთავარი. მთავარია ღვთაებათა ფუნქციურ-რიტუალური მახასიათებლები. ამ თვალსაზრისით კი ცალსახად შეიძლება ითქვას, რომ წინაკლასიკური ცივილიზაციების პირველქალაქების მფარველები "დიდი დედის" კლასის ქალღვთაებები იყვნენ, ე.წ. "ობობები."[18] ამ ქალღმერთებში მკაფიოდაა გამოხატული ანდროგინული ბუნება. ამ საკითხს აქ აღარ შევეხებით, მას საკმაოდ საინტერესო ნაშრომები მიეძღვნა[19] და, ვფიქრობ, ძირითადი დასკვნები კამათს არ უნდა იწვევდეს.

3. საკრალური ცხოველები.

როგორც უკვე აღინიშნა, ქალაქი არსდება კრომლეხის პრინციპით, რომელიც გულისხმობს კლანების გაერთიანებას. ყველა კლანს შეიძლება ჰყავდეს თავისი ტოტემი – კლანის ინსიგნია. საკრალურ ტოტემურ ცხოველებს შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს ძროხას (ხარს). სწორედ ის არის ჩვენი საანალიზო მითოლოგემის ცენტრალური სიმბოლო.

ველურ ხარს (ταῦρος) ძვ.წ. VII-VI ათასწლეულების წინააზიურ კულტურაში მეორე ადგილი ეჭირა საკულტო ცხოველებს შორის ლეოპარდის შემდეგ. ხარის საკულტო მნიშვნელობა განსაკუთრებით თვალსაჩინოა კ. კრეტაზე. ეს აისახა არა მარტო არქეოლოგიურ მასალაში, არამედ მითშიც მინოტავრზე. როგორც ჩანს, გარეული ხარები კავკასიაშიც იყვნენ ქვის ხანიდან. მათი ძვლები მუსტიერული ადამიანის სადგომებშიც აღმოჩნდა.[20] პალეოლითის ეპოქით თარიღდება გამოქვაბულების კედლების მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ამსახველი ნახატები.[21]

ხარის (ძროხის) მოშინაურება დაიწყო ადრეული ნეოლითის ხანაში, უფრო ადრე, ვიდრე ცხენს მოაშინაურებდნენ. ვარაუდობენ, რომ ჩათალ-ჰუდუკის კულტურაში (ძვ.წ. VII-VI ათასწლ.) აღმოჩენილი ხარებზე "ამხედრებული" ადამიანების გამოსახულებები სწორედ ხარის მოშინაურების ერთ-ერთ ეტაპს უნდა ასახავდეს.

მოშინაურებული ხარი-ძროხის საერთო ინდოევროპული ძირი აჩვენებს, რომ მასში არ იყო დიფერენცირებული სქესის კატეგორია. ბერძნული βοῦς, დორ. βῶ (gen.βο(F)όν) აღნიშნავს ძროხასაც და ხარსაც. ხარისა და ძროხის სემანტი-

კური განსხვავება ინდოევროპულ ენებში მოგვიანებით ჩნდება ცალკეულ დიალექტებში. არქაულ კომპოზიტებში βοῦς ძირი გვხვდება ნულოვანი გახმოვანებით. მაგ.: ἑκατόμ–βη-ში "βη" "მსხვერპლს", "მსხვერპლად შესაწირს" ნიშნავს.

ინდოევროპელთათვის საერთო აღმოჩნდა არა მარტო ხარ-ძროხის აღმნიშვნელი ძირი, არამედ რწმენა-წარმოდგენები ხარ-ძროხაზე, როგორც უზენაეს კოსმიურ ღვთაებაზე.[22] მსგავსი წარმოდგენები დასტურდება კავკასიურ, კერძოდ, ქართველურ ტომთა ყოფასა და რიტუალში.[23]

ბერძნული ოლიმპიური რელიგიის დონეზე ხარი და ძროხა ამ პანთეონის უზენაესი წყვილის – ზევსისა და ჰერას ზოომორფული ჰიპოსტასებია. ძველ ეგვიპტეშიც ცის ღვთაება ხატორი (ხატხორი) გამოისახებოდა ძროხისთავიანი ქალის სახით. ისისიც (ისიდა) ძროხის იერს ღებულობდა ხოლმე. ინდოელთა უზენაესი ღვთაება პრიტხივი "წმინდა ძროხა" იყო.[24] ასტრალური სიმბოლიკის მიხედვით, ძროხა მთვარის კორელატია,[25] ხარი – მზისა.

კადმოსის მიერ დაარსებული თებე ბეოტიის ქალაქი იყო. ბეოტიამ სახელდება იმ βοῦς-ისაგან მიიღო, რომელიც კადმოსს მიუძღვოდა აღთქმული მიწისკენ (Hyg. 178). კადმოსს მიეწერება არა მხოლოდ თებეს დაარსება, არამედ, ბერძნული ანბანის შექმნაც, რომელიც მან ფინიკიურს მიუსადაგა. ფინიკიურში ანბანის პირველი ასოა "ალფა" – ფინიკიურად (aleph) "ხარი".

ასე რომ, ფინიკიელი კადმოსის მიერ დაარსებული თებე და ფინიკიურ არეალში დაარსებული ილიონი ერთი პრინციპით შენდება. ორივე შემთხვევაში აქცენტირებულია βοῦς-ის ფაქტორი. ამ ორივე მითს კი "უსწრებს" ხარი-ზევსის მიერ ფინიკიელი ევროპეს (ძროხის) მოტაცება და კ. კრეტაზე ახალი მოდგმის აღმოცენება. აქ ადარ ვისაუბრებთ ხარის კულტზე კ. კრეტაზე. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კუნძულის მთელი არქეოლოგიური აღმოჩენები, მითები და გადმოცემები "სუნთქავენ" ხარ-ძროხის კულტის რემინისცენციებით.

ჩვენ ზემოთ ვისაუბრეთ ორი ცნობილი მითოსური ციკლის ცენტრალურ ქალაქებზე – თებესა და ილიონზე. სწორედ ამ პირველქალაქების მოდელით უნდა აგებულიყო სხვა ქალაქები ევროპასა და აზიაში.

მითისქმნადობის ლოგიკის მიხედვით, ერთი და იგივე მითორიტუალური მოდელები ერთი და იმავე ღერძის გარშემო ტრიალებენ. ასე რომ, სავარაუდოა, არგონავტების ციკლში მოხსენიებული აიას უმთავრესი ქალაქი ამ პრინციპების გათვალისწინებით დაარსებულიყო.

ახლა შევეცადოთ, სტრუქტურულად დავალაგოთ აიასთან დაკავშირებული ინფორმაცია:

1. აია შორიდან მოსულმა აიეტმა დააარსა.[26]

2. ქალაქი შემოვლებული იყო ზღუდით და ჰქონდა ჩინებული დაგეგმარება (Apoll.Rhod. III. 210-240).

3. აიაში ზეციდან ჩამოეშვა ოქროსსაწმისიანი მფრინავი ვერძი, რომლის საწმისი გახდა ქალაქის ინსიგნია და დამცავი ავგაროზი. ტრიადა: მუხა-საწმისი-გველეშაპი აიას ძლიერების საფუძველი იყო.[27]

4. კოლხთა უმთავრესი სალოცავია ქალღმერთი ჰეკატე, რომლის ტაძრის ქურუმი იყო აიეტის ასული მედეა. სამსახოვანი ჰეკატე დიდი დედის კლასის უძველესი ანდროგინი ღვთაებაა.[28]

ერთადერთი, რაც „აკლია" ამ მითს, არის ქალაქის ადგილის პოვნის მითოლოგემა. ახლა წარმოვადგენთ ჰიპოთეზას, რომელიც ბერძნული და ქართული მასალის შეჯერების საფუძველზე ჩამოგვიყალიბდა.

არგოსში ჰერას ტაძრის ქურუმი იყო იო, რომელიც, მიზეზთა გამო ძროხად გარდაისახა და ჰერასაგან დევნილმა, მთელი ქვეყნიერება მოიარა, მათ შორის მითიური კოლხეთიც. აქ არ ვისაუბრებთ მითიური აია-კოლხეთის ლოკალიზაციის მეცნიერულ თეორიებზე, არც იმაზე, თუ რომელ ქვეყანას გულისხმობს ესქილე "მიჯაჭვულ პრომეთეში", სადაც საკმაოდ ვრცელი პასაჟი ეთმობა ძროხა-იოს საუბარს მიჯაჭვულ ტიტანთან. ფაქტი ერთია, პრომეთეს მიერ "მოხაზულ" მარშრუტში შედის შავიზღვისპირეთის ის ზოლი, სადაც კოლხეთიც მოიაზრებოდა.

მითის სიმბოლიკის ენაზე ძროხა-იოს ხანგრძლივი ოდისეა ევრაზიის კონტინენტზე გულისხმობს იმასაც, რომ არგუსისაგან დევნილი ეს საკრალური ცხოველი პერიოდულად ისვენებდა. მისი ჩაფერხების ადგილები "ძალის"ადგილები უნდა ყოფილიყო. ამ "მონიშნულ" ადგილებზე აღმოცენდა მომავალი ქალაქები. შესაძლოა, ძროხა-იოს დანაწოლზე ჩაეყარა საფუძველი აიასაც.

ახლა ეს ჰიპოთეზა სხვა რაკურსითაც განვიხილოთ. ქართულ (მეგრულ) ფოლკლორში დაცულია რიტუალური ლექს-სიმღერა, რომელიც იოს ეძღვნება და ასე იწყება: "ო, იო, ქომორთიო?" (ო, იო, მოხვედი?)[29] მასში გამოხატულია იოს მოლოდინი და მისი მოსვლით გამოწვეული სიხარული.

რეფრენი "იო" გვხვდება ქართულ შრომის ლექს-სიმღერებშიც. როგორც ვარაუდობენ, რეფრენები ღვთაებათა სახელდებებია. Ἰον ბერძნულად ნიშნავს იას. ია ჰერას ყვავილია. ქართულ მითორიტუალურ ტრადიციაშიც ია დიდი დედის ნანას ყვავილად ითვლება. ია და ვარდი იხსენიება ქართულ საკულტო რიტუალურ სიმღერებში.[30] დაბოლოს, საქართველოში ია ქალის ერთ-ერთი უძველესი სახელია, რომელიც გვხვდება ცალკეც და კომპოზიტებშიც.

თუ ეს ჰიპოთეზა ზემოთ ჩამოთვლილ სხვა არგუმენტებთან ერთად მისაღებია, შეიძლება დავუშვათ, რომ მითიური აიაც თებესა და ილიონის

ტიპის პირველქალაქია.

საქმე ისაა, რომ სწორედ იოთი იწყება ხარ-ძროხათა (βοῦς-ების) მომავალი ეპოპეა მითოსურ ციკლებში. იო ხომ ევროპესა და კადმოსის მი-თიური წინაპარია. ერთი გადმოცემით, იოს მამა ინაქოსიც გზავნის ვაჟებს დაკარგული იოს სა-ძებრად. ძმებმაც ბევრი იხეტიალეს. ბოლოს, თა-ვად ძროხად გარდასახული იო წაუძღვა მათ და სადაც დაწვა, იქ დააარსეს ქალაქი იოპოლისი, შემდგომში ანტიოქიად წოდებული.[31]

როგორც ვხედავთ, ჩვენს წინაშეა ტიპური ციკლური უნივერსალური მითორიტუალური მო-დელი. რა თქმა უნდა, არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს ვეძიოთ, სპირალის რომელი რგოლის ამბავი მოხდა "უფრო ადრე".

II. მეფის ასულზე დაქორწინება

აღმატებული მდგომარეობის მიღწევის ერ-თერთი გზაა მეფის ასულის ხელისა და, შესაბა-მისად, სამეფო ძალაუფლების მოპოვება.

ეს მოდელი იმდენად ცნობილი და გავრცე-ლებულია, რომ სხვადასხვა ხალხების ჯადოსნუ-რი ზღაპრების ტრადიციულ ფაბულადაც იქცა. თუმცა, თუ კარგად ჩავუკვირდებით, ამ, ერთი შე-ხედვით, რომანტიკული სიუჟეტის მიღმა ძალიან "მკაცრი" რიტუალი დგას, რომელზეც ჩვენ ქვე-მოთ ვისაუბრებთ.

ახლა განვიხილოთ "ცოლის მოპოვების" მი-თორიტუალური მოდელის ძველბერძნული ვერ-სიები. როგორც ცნობილია, ე.წ. "დიდი", "პირვე-ლი" მითის ანალოგიით იქმნება უამრავი სხვა-დასხვა "პირველთან" მისადაგებული მითი თუ გადმოცემა. ასე თანდათანობით ყალიბდება ერ-თგვარ სიუჟეტთა მთელი კალეიდოსკოპი. ეს სიმრავლე, შეჯერებისა და გამორიცხვის მეთო-დების გამოყენებით, დადის ძალიან შემოზღუ-დულ ამბამდე, რომელსაც, ასევე პირობითად, იუნ-გისეული ტერმინი რომ მოვიმარჯვოთ, არქეტი-პული მოდელი შეიძლება ვუწოდოთ.

როგორც უკვე აღინიშნა, ამ ტიპის მითებში ხელის ძიება და ძალაუფლების მოპოვება ერ-თმანეთის ეკვივალენტურია – ცოლის მოპოვება ნიშნავს სამეფო ძალაუფლების ხელში ჩაგდე-ბას. ახლა განვიხილოთ ცოლის მოპოვებით ძა-ლაუფლების მიღების მითორიტუალური მოდე-ლის ცენტრალური სახე-სიმბოლოები: 1. გასათ-ხოვარი ქალის მამა 2. ხელისმაძიებელი ვაჟი. ორივე სახე-სიმბოლო დაკავშირებულია ძალა-უფლების პყრობასთან: ერთმა იცის, რომ ქალის გათხოვებით კარგავს ძალაუფლებას, მეორე – პირიქით, მოიპოვებს რა სასურველ ქალს, ხელში აიღებს ძალაუფლებას.

ა) მამის მოდელი

ოინომაიოსი – მეფობდა პელოპონესოსში, ელიდის ქალაქ პისაში. იგი იყო არესისა და ატ-ლასის ასულ ასტეროპეს ძე, განთქმული საუკე-თესო ცხენების რემით, რომელიც მას თავად არესმა მიუძღვნა. ჰყავდა რამდენიმე ვაჟი (რომ-ლებსაც მითში მხოლოდ ნომინალური დატვირ-თვა აქვთ) და ასული ჰიპოდამეა[32] – "ცხენების მომთვინიერებელი". ოინომაიოსს არ სურდა ასუ-ლის გათხოვება. ვერსიები ორ მიზეზს ასახელებ-ენ: 1. თავად უნდოდა მასზე დაქორწინება, 2. უმისნეს, რომ სიძის ხელით მოკვდებოდა. ჰიპო-დამეას ხელის მთხოვნელებს მეფე ეტლებით სრბოლაში ეჯიბრებოდა. ასპარეზობისას დაღუ-პულებს თავებსა და კიდურებს აჭრიდა (მათ თვალსაჩინო ადგილას ამაგრებდა), ტანს კი და-უმარხავად აგდებდა. ასე გაუსწორდა 12 თუ 13 სასიძოს. ბოლოს იგი პელოფსმა სძლია.

დანაოსი – არგოსელი იოს ჩამომავალი იყო (მეოთხე თაობა). მან კატეგორიული წინააღმდე-გობა გაუწია თავის ძმისშვილებს, ეგვიპტიდებს და ნება არ დართო, დაქორწინებულიყვნენ მის ასულებზე. დანაოსი თავის 50 ასულთან ერთად ეგვიპტიდან არგოსში გაიქცა (დანაოსი დაახლო-ებით იმ პერიოდში გარბის არგოსში, როდესაც მისი ბიძაშვილი კადმოსი ჩადის საბერძნეთში). კადმოსი თავის დას – ევროპეს დაეძებს, დანაო-სი კი ასულებს მიჰყვება და არგოსში ეძებს თავ-შესაფარს. მითის ერთი ვერსიის მიხედვით, დანა-ოსმა თავისი კანონიერი უფლებები განაცხადა არგოსის ტახტზე, როგორც არგოსელი იოს ჩამო-მავალმა. ეს საკითხი მეორე დღეს უნდა გადაწ-ყვეტილიყო. იმ ღამეს კი უცნაური ამბავი მოხდა: ტყიდან გამოვარდნილი მგელი შეიჭრა არგო-სელთა საქონლის ჯოგში და დაგლიჯა ჯოგის წინამძღოლი ხარი. არგოსელებმა ეს ღვთაებრივ ნიშნად ჩათვალეს და დანაოსი ტახტზე აიყვანეს.

დანაოსის ასულების იძულებითი ქორწინება ეგვიპტიდებზე ტრაგიკულად დასრულდა. გოგო-ნებმა მამის მხარე დაიჭირეს და ქორწინების ღა-მეს დახოცეს ქმრები. მხოლოდ ერთმა ასულმა უღალატა მამას და ქმარი არჩია.

50 ასული უზენაესი ღვთაების 50 ქურუმია ე.ი. დიდი ძალაა, რაც დანაოსს საშუალებას აძ-ლევს, არგოსელებს დაუსაბუთოს, რომ მათი გა-მოჩენა ღვთაებრივი ნებაა. მართლაც, მითის მი-ხედვით, სწორედ დანაიდები ამკვიდრებენ არგოს-ში დემეტრეს კულტს და აარსებენ თესმოფორი-ების დღესასწაულს.

ტინდარევსი – სპარტის მეფე, ლედას მეუღ-ლე. ლედა ერთდროულად უწევდა პარტნიორო-ბას ზევსსაც და ტინდარევსსაც. მათგან ლედამ ტყუპ-ტყუპად გააჩინა ელენე, კლიტემნესტრა და პოლიდევკესი, კასტორი. ამ წყვილებში ელენე და პოლიდევკესი ზევსისაგან ჩასახულად ითვლები-

ან, კლიტემნესტრა და კასტორი – ტინდარევსი-საგან. თუმცა ტინდარევსი თანაბრად პატრონობ-და ყველა შვილს.

ელენეს ხელის მთხოვნელებმა სპარტაში მო-იყარეს თავი. ტინდარევსმა შფოთის თავიდან ასაცილებლად, ოდისევსის რჩევისამებრ, ცხენი დაანაწევრა, ნაწილებზე შეაყენა სასიძოები და დააფიცა, რომ დამარცხების შემთხვევაში ერთმა-ნეთს არაფერს ავნებდნენ. მას შემდეგ, რაც ელე-ნე მენელაოსს ერგო, სპარტაში ძალაუფლება მის ხელში გადავიდა.

"მამის მოდელში" შეიძლება განვიხილოთ აგ-რეთვე არგოსის მეფე ადრასტოსი, რომელსაც ორი გასათხოვარი ასული ჰყავდა. მან მიიღო ორაკული: ერთი ლომისთვის გაეყოლებინა, მეორე – ტახისათ-ვის. როდესაც ხელისმაძიებელთა შორის ლომი-სემბლემიანი პოლინიკე და ტახისემბლემიანი ტი-დევსი იხილა, მიხვდა მისნობის აზრს. ადრასტოსი არა თუ ეწინააღმდეგება ასულების გათხოვებას, არამედ დახმარებას ჰპირდება სიძეებს და ეხმარე-ბა კიდეც სამეფოების მოპოვებისათვის ბრძოლაში.

თუ კარგად დავაკვირდებით არგონავტების მითს, ვნახავთ, რომ "მამის მოდელში" ჯდება აი-ეტიც, რომელიც რთულ დავალებას აძლევს ია-სონს. მოტაცებულ მედეას აფსირტეს დაადევ-ნებს და ცდილობს, დაიბრუნოს ასული. სხვა მა-გალითების მოხმობაც შეიძლებოდა, მაგ.: ტევ-კროსი კრეტელ (ან სამოთრაკიელ) დარდანოსს გააყოლებს თავის ასულ ბატიას და სამეფოსაც დაუტოვებს. ტროელი ენეასი ლავინიას ხელის მოპოვების შემდეგ გამეფდება იტალიაში.

სხვა ნიმუშების მოხმობაც შეიძლებოდა ანტი-კური მითოსიდან, მაგრამ, ვფიქრობ, რომ დამატები-თი მაგალითები არანაირ სიახლეს არ შეიტანს სა-ანალიზო საკითხის კონცეპტუალურ გააზრებაში.

ბ) სასიძოს მოდელი

პელოფსი – ტანტალოსის ძე – ოინომაიოსის ასულის ჰიპოდამეას ხელის მთხოვნელი გახ-ლდათ. ეს ის პელოფსია, რომელიც მამამ დაანა-წევრა, მოხარშა და ღმერთებს მიართვა. ღმერთე-ბის ნებით ხელახლა ხორცასხმულ პელოფსს შემ-დგომშიც სწყალობდნენ უკვდავნი. იგი "ნიშნიანი" გმირია (მარჯვენა ბეჭი სპილოს ძვლისა ჰქონდა. მის მთელ შთამომავლობას მარჯვენა მხარზე თეთრი ნიშანი დაჰყვა). პელოფსს მფარველობს პოსეიდონი. სწორედ პოსეიდონმა უძღვნა მას უს-წრაფესი რაშები, რომლებიც ოქროს ეტლში იჯ-ვნენ შებმულნი. ამ ეტლით გადალახა პელოფსმა ზღვა და ხმელი.[33] იგი მცირე აზიიდან (ლიდიიდან ან ფრიგიიდან) ჩავიდა პელოპონესოსზე და შეე-ჯიბრა ოინომაიოსს ეტლებით სრბოლაში.

პელოფსმა თავად ან სხვისი (ოინომაიოსის მე-ეტლის – მირტილოსის) დახმარებით მოიპოვა გა-მარჯვება და, შესაბამისად, ჰიპოდამეა[34]. შემდგომ პელოფსმა განავრცო თავისი უფლებები მთელს მხარეზე და მისი სახელის მიხედვით მხარეს პე-ლოპონესოსი ეწოდა (ადრე მას აპია ერქვა).

ტახტისმაძიებელი სასიძოები არიან პელოფ-სის შთამომავლები (შვილიშვილები) აგამემნონი და მენელაოსი. მათ არ უწევთ სასიმამროსთან შერკინება. მენელაოსი სხვა სასიძოებთან შე-ჯიბრების შემდეგ მოიპოვებს ელენეს ხელს და ძალაუფლებას. ხელისმაძიებლები არიან ეგვიპ-ტიდები, რომლებიც თავიანთი რეალური ძალა-უფლების განსამტკიცებლად და ღმერთების კე-თილგანწყობის მოსაპოვებლად დანაიდებზე და-ქორწინებას ესწრაფიან.

ვფიქრობ, იასონიც ხელისმაძიებელი სასიძოა. და აი, რატომ:

იასონის მიზანი ტახტზე ასვლაა. ამ მიზნის მისაღწევად მან უნდა შეასრულოს დავალება – მოიპოვოს ოქროს საწმისი. პოპულარული ვერ-სიით, იასონს დავალების შესრულებაში ეხმარე-ბა მედეა. იგი იასონს მოატაცებინებს საწმისს და თან მიჰყვება ელადაში. საქმე ისაა, რომ მით-ში მოქმედება მკაცრი ლოგიკით ხორციელდე-ბა. იასონს მედეა რომ არ სჭირდებოდეს, იგი მას ისევე მიატოვებდა, როგორც თეზევსმა მიატოვა არიადნე.[35] მითის კანონების მიხედვით, "დამხმა-რე" მოქმედებიდან გადის მაშინვე, როგორც კი ამოწურავს თავის ფუნქციას.[36] მედეა კი იასონს ელადაშიც ახლავს და შვილებსაც აჩენს მისგან.

ახლა დავაკვირდეთ ამ მითის თხრობის ლო-გიკას: კოლხეთში ჩასული იასონი ასრულებს აიეტის დავალებას – დაუღლავს ხარებს, მოხ-ნავს მინდორს, ხოცავს დრაკონის კბილებიდან აღმოცენებულ გოლიათებს. დავალების მიცემის ე.ი. გამოცდის მოდელი სწორედ ხელისმაძიე-ბელთა სიუჟეტებში შედის. ამავე რიგს მიეკუთ-ვნება მამის მოღალატე ასულის ძებნის მოტივი.

იასონს შეეძლო მოეპოვებინა მეფის ასულის ხელი და კოლხეთში დამკვიდრებულიყო, მაგრამ იგი ელადაში მიდის და იქ განაგრძობს ტახტის-მაძიებლობას. საქმე ისაა, რომ იასონმა საწმისის მოპოვებით სასურველ შედეგს ვერ მიაღწია. იასო-ნი ვერ ღებულობს მეფობას თავისი მამის – ესო-ნის წილხვედრ მხარეში. იქ პელიასის ასულები მკვიდრობენ. იასონი კორინთოში მიდის ტახტის საძიებლად. ჩემი აზრით, სწორედ აქ იკვრება მი-თის არქაული ვერსიის წრე. და აი, რატომ: არგო-ნავტების მითის კორინთული ვერსიის მიხედვით, კორინთო აიეტის წილხვედრი მხარე იყო და მის შთამომავლობას უფლება ჰქონდა, მოეთხოვა სამე-ფო ძალაუფლება.[37] ასე რომ, კორინთული ვერსი-ით, მედეა კორინთოს ტახტის კანონიერი მფლობე-ლია. არაა გამორიცხული, რომ ევრიპიდემ თავის "მედეაში" ამ ვერსიის ალუზია შექმნა. ევრიპიდეს ტრაგედიაში მეფე[38] თავისი ასულის საქმროდ ირ-ჩევს იასონს. ე. ი. იასონს მეფის ასულზე დაქორ-წინებით სურს მიიღოს საოცნებო ტახტი.

ახლა შევეცდებით შევაჯამოთ სათქმელი.

პელოპონესოსზე (და საბერძნეთის სხვა კუთხეებშიც, მაგ. ბეოტიაში) წინაისტორიულ პერიოდში სამეფო ძალაუფლება მატერლინეარულად გადადიოდა. "მეფის ასულები" (ისევე როგორც "მეფის ცოლები", მაგ. იოკასტე, ელენე, კლიტემნესტრა) უზენაესი ქალღვთაების ქურუმები და მათი ჰიპოსტასები იყვნენ. მათ კომპეტენციაში შედიოდა ამინდის მართვა, ნაყოფიერების რეგულირება, ღვთაების კეთილგანწყობის უზრუნველყოფა. რაც შეეხება ამ ქურუმთა პარტნიორებს ანუ ქმრებს, მათ თავდაპირველად მხოლოდ ნომინალური უფლებები ჰქონდათ. ეს პარტნიორები იცვლებოდნენ კიდეც გარკვეული ვადის გასვლის შემდეგ, ან დაკისრებული ფუნქციის უხეიროდ შესრულების გამო. იმასაც ვარაუდობენ, რომ ქურუმთა მამრ პარტნიორებს ისევე სწირავდნენ მსხვერპლად ღვთაებას, როგორც "დიდი დედების" ღვთაებრივ პარტნიორებს (თამუზს, ადონისს, იასიონს...). ამ მითორიტუალური მოდელის გამოძახილი უნდა იყოს ასახული დანაიდების მითში (დანაიდები კლავენ თავიანთ ქმრებს). ქმარს კლავს და ანაწევრებს კლიტემნესტრაც, რომელიც თვლის, რომ აგამემნონი მსხვერპლად შესწირა ღვთაებას. მამრი ხელისუფალნი, რომლებიც ყოველთვის დაძაბულნი იყვნენ, ზოგჯერ, როგორც ჩანს, ე.წ. "ჩანაცვლების" ხერხს მიმართავდნენ და თავის ნაცვლად ღვთაებას მსხვერპლად სწირავდნენ პირმშო შვილს (მაგ. ტანტალოსი – პელოფსს, აგამემნონი – იფიგენიას, აიეტი – აფსირტოსს...), ან სხვა ახლობელს. იყო ნებაყოფლობითი თვითშეწირვის მაგალითებიც.

ჩვენამდე მოაღწია უამრავმა მითმა, რომლებიც მოგვითხრობენ, როგორ ცდილობდნენ მამები, კოშკებსა თუ მიწისქვეშეთებში გამოემწყვდიათ თავიანთი გასათხოვარი ასულები, რათა თავიდან აეცილებინათ საძულველი მეტოქეები, ძალაუფლებაში შემცილებელი სიძეები.[39] როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, ბოლოს და ბოლოს მამა იძულებული ხდება გასათხოვარი ასულის ხელის მოსაპოვებლად დანიშნოს ორთაბრძოლა. იგი ან თავად ეჯიბრება სასიძოს, ან სასიძოები ეჯიბრებიან ერთმანეთს.

როგორც ირკვევა, ასპარეზობა უძველესი რიტუალია და ის დაკრძალვის რიტუალის გაგრძელებას წარმოადგენს. ყველა ბერძნული "თამაში" – ასპარეზობა, ოლიმპიურით დაწყებული ჰერაიებით დამთავრებული, რომელიმე გმირის სიკვდილის შემდგომ დაწესდა მის მოსაგონრად და უკვდავსაყოფად.

მეცნიერებმა ყურადღება მიაქციეს ერთ ფრიად საგულისხმო მომენტს: თანამედროვე სტადიონებზეც კი სპორტული შეჯიბრებისას სპორტსმენები მოძრაობენ მზისა და საათის ისრის საპირისპირო მიმართულებით. იგივე ხდება იპოდრომებზე, ველო და ავტორბოლებისას. ის, რომ თანამედროვე ასპარეზობები უძველეს ტრადიციებზე აღმოცენდა, ეჭვს არ იწვევს. ცნობილია ისიც, რომ მითორიტუალის ენაზე მზის ტრაექტორიის საპირისპირო მოძრაობას სიკვდილის სემანტიკა აქვს. ამასვე ადასტურებენ ძველი ბერძნული, ხეთური, ძველი ინდური ტექსტებიც. სპორტული ასპარეზობების კავშირს დაკრძალვის რიტუალებთან იკვლევდა ე. გარდინერი.[40] ცხენებიანი ეტლებით სრბოლაში შეჯიბრიც ამავე სემანტიკისაა.[41]

სპორტული ასპარეზობების დაფუძნების დროს მეცნიერები ვერ ასახელებენ, თუმცა თვლიან, რომ ეს უძველესი რიტუალია, რომელიც ძალიან ადრეულ ეპოქაში უნდა ჩასახულიყო. ასპარეზობის რიტუალი უნივერსალურია, რადგან დასტურდება მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხების ყოფასა და რწმენა-წარმოდგენებში.[42]

პავსანიასის ცნობით, საბერძნეთში ეტლებით შეჯიბრი პირველად მოეწყო არკადოსის ვაჟის აძანის დაკრძალვისას (Paus. VIII. 4.5.). ჰომეროსიდან მოყოლებული, ბერძენი მწერლები აღწერენ დაკრძალვის რიტუალის შემდგომ ჩატარებულ სპორტულ ასპარეზობებს. ასე რომ, ამ მხრივ საანალიზო მასალა საკმაოდაა, მაგრამ ამჟამად ამით შემოვიფარგლოთ.

ჩვენი საკვლევი საკითხის კონტექსტში მოძიებული მასალის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ: საზოგადოების განვითარების იმ ეტაპზე, როდესაც ძალაუფლება მატერლინეარულად გადადიოდა, ბრძოლა უზენაესი ძალაუფლებისათვის სასტიკი და დაუნდობელი იყო. ეს ბრძოლა გულისხმობდა ძველი ხელისუფლის მოკვლას – რიტუალურ მოკვდინებას, ანუ მსხვერპლშეწირვას, რაც აუცილებელი პირობა იყო სოციუმის სამომავლო კეთილდღეობისათვის. მოკლულის (მსხვერპლის) პატივსაცემად იმართებოდა რიტუალური ასპარეზობები და ეს კრავდა მითორიტუალური სპირალის ერთ წრეს. უზენაესი ძალაუფლების პყრობის სურვილით აღძრულნი ჯიუტად ერთვებოდნენ ამ სასტიკ წრებრუნვაში, სანამ არ დამკვიდრდა ახალი მსოფლაღქმა და პრინციპები, რომელსაც პირობითად "დინასტიური სიმშვიდე" შეიძლება ვუწოდოთ, თუმცა ამ "სიმშვიდის" მიღმა სხვა ცოდვა-ბრალი დატრიალდა.

რაკი ძალაუფლების მოპოვების არქაულ მითორიტუალურ მოდელებზე ვსაუბრობთ, ალბათ, საინტერესოა, ორიოდე სიტყვა ვთქვათ იმაზეც, რა ითვლებოდა ძალაუფლების პყრობის ინსიგნაციად. საქმე ისაა, რომ პიროვნებამ შეიძლება მოკლას მოწინააღმდეგე და მოიპოვოს ძალაუფლება, მაგრამ თუ არ იქნება ღვთაებრივი ნება, იგი ვერ გახდება ძალაუფლების რეალური მპყრობელი. ამიტომ მითსა და რიტუალში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ძალაუფლების პყრობის სიმბოლურ ნიშნებს, რომლებიც ღმერთების კეთილგანწყობის დასტურად ითვლება. მითორიტუალში ასეთი სიმბოლოებია ფეტიში ცხოველები, ღმერ-

თების გამოსახულებები და სხვა ნივთები.

1. ცხოველები:

კადმოსის ნაშიერთა ფეტიშური (და ტოტემური) ცხოველები, და შესაბამისად, მათი ინსიგნიებია: ძროხა, გველი, ლომი, სფინქსი.

ტანტალოსის მოდგმისა: ძაღლი, ცხენი, ოქროსმატყლიანი ბატკანი.

აიეტისა: ხარი, გველი, ოქროსმატყლიანი ვერძი (საწმისი)

2. ნივთები:

განსაკუთრებული საკრალურობით გამოირჩევა ციდან ჩამოცვენილი ნივთები. მაგ. ათენას ხის ქანდაკება – პალადიუმი და აფროდიტეს ქანდაკება. ასევე ნივთები, რომლებიც ღმერთებმა შექმნეს, ან ღმერთებს ეკუთვნოდათ: მაგ. აგამემნონის სკიპტრა, რომელიც პელოპსმა ზევსისაგან მიიღო (ამ სკიპტრას აღწერს ჰომეროსი Il. II. 101-109). პეპლოსი და ყელსაბამი, რომლებიც ღმერთებმა ქორწილის დღეს ჰარმონიას უძღვნეს.

ჩამოთვლილ მატერიალურ ფასეულობებთან ერთად, სამეფო ძალაუფლების კანონიზებაში დიდ როლს თამაშობდა ლოცვა (დალოცვა) და წყევლა (მაგ. მირტილოსის, თიესტესის, ოიდიპოსის და ა. შ.). ეს კი ცხადყოფს, რომ ყველაზე პრიმიტიულ საზოგადოებაშიც კი იყო ქცევის წესების გარკვეული კოდექსი, თუნდაც მინიმალური, რომლის დაცვაც სავალდებულოდ ითვლებოდა ამ საზოგადოების წევრებისათვის. არქაული მითორიტუალიც ამ უძველესი "კონსტიტუციის" შემადგენელი ნაწილია.

შენიშვნები:

1. შამანიზმის შესწავლისას დავეყრდენი შემდეგ ავტორებს: Элиаде. М. Шаманизм. Архаичные техники экстаза. Пер. с англ. Киев. 1998; Диксон О. Шаманизм. История, теория и практика коренных шаманских традиций. Москва. 2000; Кастанеда К. Учения дона хуана. Путъ знания индейца племени яки. Пер. с. англ. Киев. 1992; 10. Harner M. The Way of Shaman. N.Y. 1975; Elkin A. The Australien Aborigines. Sydney. 1974; Layard J.W. Shamanism. "Journal of the Royal Anthropological Institute", LX. 1930.p.525-550; Nadel S.F. A Study of Shamanism in the Nuba Mountains. "Journal of the Royal Antropological Institute",LXXVI, 1. Lond. 1946. p. 25-37; Park W.Z. Shamanism in Western North America. "Northwestern University Studies in the Social Sciences", 2. Evanston-Chicago, 1938; Lowie R. Primitive Religion. N. Y. 1952; Rasmussen K. Intellectual Culture of the Iglulik Eskimos. Copenhagen, 1929. შამანიზმის მიმართებას ძველბერძნულ რწმენა-წარმოდგენებთან ანუ "ბერძნულ შამანიზმს" იკვლევდნენ: Meuli K. "Scythica", Hermes 70, 1935 :121-176; Dodds E.R. The Greek Shamans and the Origin of Puritanizm, in the Greeks and the irrational. Berkeley University of Cal. 1951: 135-178; Burkert W. Structure and History in Greek Mythology and Ritual. Berkeley. Los Angeles. London 1982: 88-94.

   მეული თვლის, რომ შამანიზმს მნიშვნელოვანი ფუნქცია ეკისრება ბერძნული კულტურის ისტორიის კვლევისას. იგი კომპარატივისტულად განიხილავს ციმბირულ შამანიზმს ბერძნულ ტრადიციებთან მიმართებაში. მისი აზრით, შამანში გაერთიანებულია მომღერალი, მისანი და ქურუმი. შამანი კავშირს ამყარებს ღმერთებთან და სულებთან ექსტატიკური ტრანსით: მოგზაურობს მიღმიერ სამყაროში, გადაჰყავს მიცვალებულთა სულები, განკურნავს ავადმყოფებს და იცის, როგორ ახადოს საბურველი ნივთების დაფარულ არსს. მეული ამ რაკურსში განიხილავს არისტეასის, აბარისის, სალმონევსის სახეებს და საინტერესო მოსაზრებებს აყალიბებს. **დოდსი** ძველბერძენთა კონცეფციას სულის შესახებ შამანური თვალსაზრისის გავლენით ხსნის, რომელიც, მისი აზრით, შავი ზღვის რეგიონის მოსახლეობასთან კონტაქტის გავლენით წარმოიშვა. მკვლევარი ამ კონტექსტში განიხილავს ორფევსს, პითაგორასა და ემპედოკლეს. დოდსი ხშირად იმოწმებს ან ეკამათება მეცნიერებს, რომლებიც მსჯელობენ შამანიზმზე ბერძნულ ტრადიციაში; მაგ.: როდეს, დილსს, ნილსონს, ჩედვიკს და სხვებს. **კორნფორდი** შამანთა შთამომავლებად მიიჩნევს ფილოსოფოსებს, რომლებიც თავიანთ თავში მოიცავენ მისნებს, პოეტებსა და ბრძენკაცებს. (Cornford. Principium Sapientie, Cambridge, 1952: 88-106. 107-126). **დილსი** იკვლევდა ციმბირულ შამანიზმს. იგი შამანური ხედვის ანალოგიებს ამჩნევს იტალიურ გადმოცემებში ფორმიონსა და ლეონიმოსზე. **ბურკერტი** იზიარებს ელიადეს მოსაზრებას და მიიჩნევს, რომ ანტიკურობის კვლევისას შამანიზმის გათვალისწინება საჭიროა. იგი ბევრი საკითხის ახსნაში დაგვეხმარება. არის საპირისპირო თვალსაზრისიც. მაგ., მ. ნილსონი თვლის, რომ შამანიზმი უცხოა ბერძენთათვის. (Nilsson M.P. History of Greek Religion. Munich. 1955. 164-165). ნაწილობრივ იღებს შამანიზმთან ბერძნული ტრადიციის მიმართების საკითხს ლ. ვაიდა (L. Vajda. Zur phaseologishen Stellung des Schamanismus. Ur Altaische Jb. 31. 1959. 456-485).
2. Элиаде. М. Шаманизм. Архаичные техники экстаза. Пер. с англ. Киев. 1998,12
3. Диксон О. Шаманизм. История, теория и практика коренных шаманских традиций. Москв. 2000, 151.

4. სქემას წარმოვადგენ დიქსონის დასახ. წიგნის მიხედვით; გვ.14–15.
5. ტოტემიზმზე იხ.: Фрейд З. Тотем и табу. Пер. с нем. Минск. 1999; Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. М. 1978; Токарев С. А. Религия в истории народов мира. М. 1976; Фрэзер Дж. Золотая ветвь. Пер. с англ. М. 1980; Smith R. W. Burnett Lectures (The Primitive Religions of the Semitic Peoples, viewed in Relation to other Ancient Religions, and to the Spiritual Religion of the Old Testsment and of Christianity). Cambridge 1889; Malinowski B. Myth in Primitive Psychology. Lond. 1926; Durkheim E. Les formes Elementaires de la Vie Religieuse le Systeme Totemique en Australie. Paris, 1912; Gennep A.van Mythes et Legendes d'Australie. P.1906; Levi-strauss Cl. Le totemisme aujourd'hui. Paris 1962; Elkin A. The Australien Aborigines. Sydney 1974.
6. Диксон О. Шаманизм. История, теория и практика коренных шаманских традиций. Москв., 2000:101-111; Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. М. 1981:471-527.
7. Диксон О. Шаманизм. История, теория и практика коренных шаманских традиций.Москв., 2000:210-220
8. ტერმინი აღებულია ძველთურქულიდან და ნიშნავს ამაღლებას, ზეაღტაცებას. იხ. დიქსონის დასახ. ნაშრ. გვ. 28-32.
9. ზევსი-იო
   ეპაფოსი-კასიოპეა
   ლიბიე-[პოსეიდონი]
   აგენორი, ბელოსი, კეფევსი
   კადმოსი, ფოინიქსი, კილიქსი, ევროპე.
10. Paus..IX.12.1-2. თებეს დაარსების მითი იხ. აგრეთვე: Hyg.179. Apollod. 111. 4. 1-2. ონკა იყო ათენას ეპითეტი თებეში (Ὄγκα. ὀγκάομαι - ვყროყინებ, ვბღავი). თებესა და ილიონის დაარსების მითებში ხაზგასმულია, რომ ორივე ქალაქის მფარველი იყო ათენა. ახლა, რაც შეეხება ათენას ეპითეტს – ონკა. ეს ათენას საკმაოდ იშვიათი ეპითეტია, ამიტომ ორიოდ სიტყვით შევეხოთ მას. მოშინაურებული ვირის აღმნიშვნელი საერთოინდოევროპული ძირი ბერძნულში დასტურდება მიკენური ეპოქიდან-ὄνος. ვირი ინდოევროპელი და აღმოსავლეთის ხალხების საკულტო ცხოველი იყო. ხეთური წარმოდგენებით, იგი ნაყოფიერების სიმბოლოა და მიესადაგება მრავალი შვილის მშობელ "დედოფალ დედას". იგივე ფუნქცია აქვს მას ირანულ, ძველბერძნულ და რომაულ წარმოდგენებში. ჰესიხიოსთან გვხვდება ასეთი ფრაზა: ὄνος ἄγει μυστήρια. საბერძნეთში დიონისე გამოისახებოდა ვირზე ამხედრებულად. ვირების ჰეკატომბეს სწირავდ-ნენ აპოლონს. რომში ვირი ნაყოფიერების ღმერთს - პროზერპინას უკავშირდება და ცერერას ამალაში შედის. ეს ყველაფერი გვაფიქრებინებს, რომ ათენას ეპითეტი – ონკა ამ ღვთაების არქაულ ფუნქციას უსვამს ხაზს. ვირზე იხ.: Cook A.B. Animal Worship in the Mycenaean age ("The Journal of Hellenic Studies", v.XIV:81-169).1894:84-86; Vogel M. Onos Lyras. Der Esel mit der Leier, Dusseldorf.1973: 181-დან; Гамкрелидзе Т. В. Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Т. 11. Тб. 1984. 562-563.
11. ზევსი-ელექტრა
    იასიონი, დარდანოსი
    ილოსი, ერიხთონიოსი
    ტროსი
    ილოსი, კლეოპატრა, განიმედესი, ასარაკოსი.
12. ეს პალადიუმი სამი წყრთის სიგრძისა იყო, ფეხებშეტყუპებული. მარჯვენა ხელში შუბი ეჭირა, მარცხენაში – ჯარა და თითისტარი. Apollod. 111.12. 3. ითვლება, რომ ეს იყო ათენას უძველესი ხის გამოსახულება - ათენა ერგანე. ამ პალადიუმმა დიდი როლი ითამაშა ტროას მითიურ ისტორიაში: ციდან მისი უჩვეულო ჩამოშვებით იწყება ქალაქის აღმშენებლობა; გამოსახულების გატაცებასთან ერთად ინგრევა ილიონი.
    ტროას დაარსებისა და დანგრევის მითიური და ისტორიული ამბები, სხვადასხვა წყაროზე დაყრდნობით, გადმოცემულია სტრაბონის "გეოგრაფიაში" (Strab. XIII. 1-3).
13. Элиаде. М. Шаманизм. Архаичные техники экстаза. Пер. с англ. Киев. 1998; Элиаде М. Тайные общества, обряды инициации и посвящения. Пер. с франц. Киев. 2002; Элиаде М. Миф о вечном возвращении. Пер. с франц. М. 2000; Диксон О. Шаманизм. История, теория и практика коренных шаманских традиций. Москва. 2000.
14. ამ საკითხზე იხ. ზემოთ მითითებულ ავტორებთან და აგრეთვე: Smith R. W. Burnett Lectures (The Primitive Religions of the Semitic Peoples, viewed in Relation to other Ancient Religions, and to the Spiritual Religion of the Old Testsment and of Christianity). Cambridge 1889; Elkin A. The Australien Aborigines. Sydney 1974; Кастанеда К. Учения дона хуана. Путь знания индейца племени яки. Пер. с. англ. Киев. 1992.

15. Ткаченко О. С. Триединство. Русская мыслъ. М. 1994 3:12, С. 90-100
16. Э Элиаде М. Миф о вечном возвращении. Пер. с франц. М. 2000:28-29.
17. ცენტრზე იხ.: Элиаде М. Миф о вечном возвращении. Пер. с франц. М. 2000:30-34.
18. ობობა "დიდი დედის" ტიპის ქალღვთაებათა ერთ-ერთი იკონოგრაფიული ინსიგნიაა. ცნობილია, რომ მხოლოდ მდედრი ობობა აკეთებს ბადეს, რომლის ცენტრულ-წრიული პრინციპი ძალიან კარგად ესადაგება პირველქალაქის არქიტექტურულ მოდელს. ეს ობობები თავად ირჩევენ მამრ პარტნიორებს და განაყოფიერების შემდგომ ანადგურებენ მათ.
19. ანდროგინობაზე იხ.: Элиаде М. Миф о вечном возвращении. Пер. с франц. М. 2000. ამ საკითხთან დაკავშირებით ლიტერატურა იხ.: ცანავა რ. ანდროგინიდან საშინელებათა ქალღმერთამდე – სამსახოვანი ჰეკატე. კრებ. არგონავტიკა და მსოფლიო კულტურა. თბ., 1999.
20. Гамкрелидзе Т. В. Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Т. 11. Тб. 1984.:519-521. კრეტის მინოტავროსის ანალოგიურ მითოსურ სახე-სიმბოლოდ მიგვაჩნია აიეტის ხარები, რომლებიც მას მიწისქვეშა ბოსელში ჰყავდა დამწყვდეული. კრეტასთან მითიურ კოლხეთს ბევრი სხვაც აკავშირებს, მაგრამ აქ ამაზე არ შევჩერდებით.
21. Бидерманн. Энциклопедия символов. Пер. с нем. М.1996:30
22. Ibid. 576. ხარი უზენაესი კოსმიური ღვთაებაა ეგვიპტური, ძველსემიტური, შუმერული, შუამდინარული, ანატოლიური, ხეთური, ბერძნული წარმოდგენებით. ამის დასტურია ბუფონიის, ტავრომახიის რიტუალები; მაკე ძროხის ანუ რვაფეხა ძროხის მსხვერპლშეწირვა ძვ. ინდურ და რომაულ რიტუალებში; ამაზე იხ.: Фрейденберг О. М. Поэтика сюжета и жанра. Л. 1936:95; Пендлбери Дж. Археология Крита. Пер. с англ. М. 1950:238; Гамкрелидзе Т. В. Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Т. 11. Тб. 1984.
23. ბარდაველიძე ვ. ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან (ღვთაება ბარბარ-ბაბარ), თბ., 197; Бардавелидзе В. Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен. Тб. 1957; აბაკელია ნ. სიმბოლო და რიტუალი ქართულ კულტურაში. თბ., 1977.
24. Бидерманн. Энциклопедия символов. Пер. с нем. М.1996:30-31.
25. ეს კორელაცია ხარ-ძროხის რქების სიმბოლიკაშიც აისახა. ერთი რქა ახალი მთვარის სიმბოლოა. იკონოგრაფიაში ხშირად გამოიხატება რქებს შორის ჩასმული მნათობი. Бидерманн. ibid. რქებზე საინტერესო მოსაზრება გამოთქვა რ. ონიანსმა: უძველესი დროიდან მოკიდებული მიაჩნდათ, რომ სიცოცხლის ძალა, "მაცოცხლებელი ნივთიერება" თავშია დავანებული. ბუნებრივია, ეს ძალა რქებშიც გადადის. ამიტომ რქები ითვლებოდა ცხოვრებისეული ძალების კონცენტრაციის ადგილად. ასე რომ, რქების სიგრძე და სიმაგრე ამ რქების მატარებლის სიძლიერეზე მიუთითებდა. ცნობილია სამსხვერპლო ცხოველის რქების მოოქროებისა და მორთვის ტრადიციაც. სამსხვერპლო ცხოველის რქებისგან გაკეთებული ბომონი ყველაზე წმინდად ითვლებოდა. რქებს უკავშირდება რამდენიმე საინტერესო სახე-სიმბოლო: ნაყოფიერების რქა და მარტორქის რქა. რქა სექსუალური აქტივობის სიმბოლოდაც ითვლებოდა. მამაკაცის სასქესო ასოს ზოგჯერ რქას უწოდებდნენ (Arch. Fr. 171. Eur. Fr. 278. Eust. Il. XI.385). Онианс Р. На коленях богов. Истоки европейской мысли о душе, теле, времени, мире и судъбе. Пер. с англ. 1999:234-240.

    ბაკქური მისტერიის ღმერთი დიონისე რქოსანია (Eur. Bacch. 101). ჩვენი აზრით, რქების განსაკუთრებულ ეზოთერულ მნიშვნელობაზე უნდა მიუთითებდეს ის გადმოცემაც, რომ ეგვიპტიდან გამოსულ ებრაელ ხალხს აღთქმული მიწისაკენ რქოსანი მოსე მიუძღვოდა. გრეივსის აზრით, ძროხის დაწოლის ადგილას აგებდნენ ტაძარს, რომელიც მთვარის ქალღმერთს ეძღვნებოდა. ასევე სიმბოლოების ენით იხსნება ამ კორელაციის ერთი ასპექტი: მთვარეს შეესაბამებოდა სამი ფერი: თეთრი – ახალ მთვარეს, წითელი ან იისფერი ნახევარმთვარეს, შავი – სავსეს. მთვარის ეს ფაზები ესადაგება ქალის სამ ბიოლოგიურ მდგომარეობას: ქალწულობას, ქალობას, მოხუცებულობას. Грейвс Р. Мифы древней Греции. Пер. с англ. М. 1992:155. ზოგი მეცნიერი მთვარის ღვთაების სამბუნებოვნებას მთვარის ფაზებთან მისი მიმართებით ხსნის. ზოგის აზრით, ქალღმერთის სამბუნებოვნება სამივე სკნელის "ფლობის" უნარს ასახავს.
26. ევმელოს კორინთელის (ძვ. წ. VIIIს.) "კორინთიაკას" მიხედვით, აიეტი კორინთოდან იყო, პელაზგთა მხარიდან. მან დატოვა თავისი წილხვედრი მიწა და კოლხეთს მიაშურა. კოლხეთში დამკვიდრდა და დააარსა ქალაქი. (ურუშაძე აკ. ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში. თბ. 1964:21-22).
27. ცანავა რ. ოქროს საწმისი, მუხა, გველეშაპი არგონავტების მითსა და ქართულ ფოლკლორში. კრებ. "ქართული ფოლკლორი". XIII. თბ., 1983.

28. ცანავა რ. ანდროგინიდან საშინელებათა ქალღმერთამდე – სამსახოვანი ჰეკატე. კრებ. არგონავტიკა და მსოფლიო კულტურა. თბ., 1999.
29. ფოლკ. არქ. №34597 ჩამწ. კ. სამუშია 1972 წ.; ა. კილასონია, კოლხეთი სამი ათასი წლის წინათ. ჟურნ. "აია" 9-10 თბ., 2001.
30. Бардавелидзе В. Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен. Тб. 1957;
31. Грейвс Р. Мифы древней Греции. Пер. с англ. М. 1992:151.
32. ცხენი მითორიტუალის ერთ-ერთი ცენტრალური ფიგურაა. გარეული ცხენები გამყინვარების პერიოდის გამოქვაბულების კედლის მხატვრობაშიც აისახა. სავარაუდოდ, ცხენი ძვ. წ.-ის IV ათასწლეულში მოაშინაურეს აღმოსავლეთ ევროპაში ან ცენტრალურ აზიაში. Бидерманн. Энциклопедия символов. Пер. с нем. I.1996. ცხენის აღმნიშვნელი საერთოინდოევროპული ძირი და ერთგვარი რწმენა-წარმოდგენები ცხენთან დაკავშირებით ყველა დიალექტში დასტურდება. ძველბერძნულ ტრადიციაში ცხენი მიკენური პერიოდის ტექსტებში ჩანს. იგი რიტუალური ცხოველია, რომლის კულტი სიმბოლიზებულია განსაკუთრებული ქალღვთაებით. მიკენურად ამ ქალღვთაებას "ცხენების ქალბატონი" ჰქვია. (Гамкрелидзе. Иванов; დასახ. ნაშრ. გვ.550). ცხენი სამსხვერპლო-რიტუალური ცხოველია. იგი აქტიურად ფიგურირებს დაკრძალვის რიტუალებში. საზოგადოდ, ცხენი "გადამყვანად" ითვლება და მას სიკვდილის სემანტიკა აქვს. ცხენის, როგორც სამსხვერპლო ცხოველის ნაწილები, დიდ ძალას შეიცავენ. ცხენი "დამხმარეცაა." Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. Л. 1946:152-163. ცხენის გამოსახულებები, თავის ქალები ძლიერ დამცავ ავგაროზებად ითვლებოდა.

   ბერძნულ მითოსში ცხენი ძირითადად ორ პერსონაჟს – დემეტრესა და პოსეიდონს უკავშირდება. მითების მიხედვით, პელოპონესოსზე იყო ქალ-ცხენის რამდენიმე საკულტო ცენტრი. ეს ქალ-ცხენი დემეტრესთან იყო ასოცირებული. ამ ღვთაებას ხშირად ცხენისთავიანი ქალის სახით გამოხატავდნენ. ერთი ცნობილი მითის მიხედვით, პოსეიდონმა ძალა იხმარა დემეტრეზე, როდესაც ასულის გაუჩინარებით დამწუხრებული ცხენად გარდასახული ქალღმერთი ონკის (აპოლონის ვაჟის) რემაში ბალახობდა. დემეტრეს ეპითეტები არეიონი და დესპოინა მის "ცხენურ" არსზე მიუთითებენ (Paus. VIII. 25.3. Apollod. III.6.8.). გრეივსის აზრით, პელოპონესოსზე ცხენის კულტი ჯერ კიდევ ბერძნების მოსვლამდე იყო. ბალკანეთზე შემოსულმა ბერძნებმა კასპიიდან ცხენის ახალი ჯიში ჩამოიყვანეს. ადგილობრივი ცხენები ზომით ძალიან პატარები იყვნენ (შოტლანდიური პონის ზომისა). მისი აზრით, მოსულმა ბერძნებმა ხელში ჩაიგდეს ის ცენტრები, სადაც ცხენის კულტი იყო დამკვიდრებული, შეეუღლნენ ადგილობრივ ქურუმ ქალებს და ხელში აიღეს ძალაუფლება.. შემდგომ გააუქმეს ორგიები, რომლებიც ველურ ფაშატს ეძღვნებოდა. დემეტრე და მისი ცხენისიერიანი შთამომავლები პოსეიდონს დაუქვემდებარეს. Грейвс. დასახ. ნაშრ. 1992:43.

   ჰიპოდამეა ცხენის კულტთანაა დაკავშირებული. ეს მარტო მისი სახელის ეტიმოლოგიაში როდი იკითხება. მისი ხელის მსურველს ცხენებიანი ეტლით სრბოლაში უნდა გაემარჯვა. ჰიპოდამეაზე იყო შეყვარებული მამამისის ერთგული მეეტლე მირტილოსი, რომელმაც მხოლოდ იმ პირობით უღალატა პატრონს, რომ ჰიპოდამეასთან პირველი ღამის უფლებას მიიღებდა. დაბოლოს, სწორედ ჰიპოდამეა აარსებს ჰერასადმი მიძღვნილ სპორტულ ასპარეზობებს, რომლებიც წელიწადში ერთხელ ეწყობოდა.
33. ფინიკიელთა ხომალდები უხსოვარი დროიდან სერავდნენ ხმელთაშუა ზღვას. ფინიკიურ მცირე ზომის ხომალდებს "ცხენები" ერქვათ, იმიტომ, რომ ცხენის თავის გამოსახულებები ამშვენებდა ხომალდის თავსა და ბოლოს. Циркин Ю. Мифы Финикии и Угарита. М. 2000:12.
34. ჰიპოდამეა ჰერას კორელატია. იხ.: Грейвс Р. Мифы древней Греции. Пер. с англ. М. 1992: 301.
35. არიადნემ ისეთივე სამსახური გაუწია თეზევსს, როგორიც მედეამ იასონს. რომ არა ძაფის გორგალი, თეზევსი ლაბირინთიდან ვერ გამოაღწევდა. საყურადღებოა ისიც, რომ ორივე ქალი სწორედ ხართან (ან ნახევრად ხართან) დაკავშირებული პრობლემების მოგვარებაში ეხმარება გმირებს. ეს მამების მოღალატე ასულები ნათესავები არიან. არიადნე მედეას მამიდაშვილად ერგება.
36. დამხმარეზე იხ.: Кемпбелл Дж. Герой с тысячью лицами. Киев. 1997; Леви-Стросс Кл. Мифологики. Сырое и приготовленное. Пер. с франц. М. С.-П. 2000; Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. Л. 1946.
37. ურუშაძე აკ. ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებაში. თბ. 1964.
38. შეიძლება არც ის იყოს შემთხვევითი, რომ ტრაგედიაში მეფეს კრეონი ჰქვია. საქმე ისაა, რომ თებეს ციკლის ტრაგედიებით მკითხველში ჩამოყალიბდა კრეონის, როგორც დროებითი ხელისუ-

ფლის, ტიპი. შეიძლება ითქვას, კრეონი "ავსებს" დროს ერთი კანონიერი ხელისუფლიდან მეორემდე.

39. ამის შესახებ იხ.: Фрэзер Дж. Золотая ветвь. Пер. с англ. М. 1980.
40. Gardiner E. W. Greek Athletic Sports and Fastivals. Lond. 1910.
41. Балонов Ф. Р. Колесничные ристания как форма погребального жертвоприношения. В. сб. Жертвоприношения. М. 2000.
42. არ არის გამორიცხული, რომ ასპარეზობის რიტუალის ეთიზებური ვერსია აისახა "ვეფხისტყაოსანშიც". თუ პოემის სიუჟეტს მითოსური მოდელების დონეზე განვიხილავთ, ასეთი სურათი წარმოგვიდგება: პოემაში აისახა ორი მსგავსი სიტუაცია: ძალაუფლების მპყრობელ ხელმწიფეებს ჰყავთ მზეთუნახავი ასულები. ამათგან ერთი (თინათინი) გახდა რეალური ძალაუფლების მპყრობელი და ახლა პარტნიორი სჭირდება, მეორე კი კოშკშია.
სასიძო-სასიმამროებს შორის იმართება შეჯიბრი ნადირობაში (სტილიზებული ასპარეზობა). არაბეთში სამეფო ხელისუფლების მომავალი მპყრობელის ბედი, ფაქტობრივად, ავთანდილისა და როსტევანის ნადირობისას გადაწყდა. ავთანდილის თინათინის ქმრად ადიარება და სამეფო ტახტზე ასვლა მხოლოდ დროის საკითხია.
რაც შეეხება ფარსადანს (რომელიც ხშირად ნადირობდა ტარიელთან ერთად და არ ჩანს, რომელი სჯობდა), იგი შორი გზიდან ელის სასიძოს. აქ მეორე მოდელი "მუშაობს", ერთმანეთს უნდა შეერკინონ სასიძოები კოშკში გამოკეტილი მზეთუნახავის (და სამეფოს) მოსაპოვებლად.

Rusudan Tsanava
Institute of Classical, Byzantine and Modern Greek Studies
Tbilisi State University

FOR THE QUESTION OF GENESIS AND FORMATION OF MYTHORITUAL MODELS
(On the example of the two models analysis)

Mythoritual models are those universalies on which every sphere of human spiritual activity is based. These models are as old as mankind. In this article we present the genesis and the formation stages of those models on the analysis of two patterns. The models discussed above are the variants of one pattern of gaining power. The structural analysis of Greek mythic cycles has shown, that gaining power is one of the central mythoritual models. The article stresses two forms of the model: The hero founds the city himself and automatically becomes city governor.

The hero gains the hand of king's daughter and accordingly the whole kingdom. The founders, the first governors of the main capitals – such as Thebes, Illium, Aea - of Greek mythic cycles are cultural heroes, as they are creating the model of sacral city so called "First Capital". Other cities were founded as analogy to the first one. The "First King", as a mythoritual model, is unique and is encircled by positive aura in the myths of all peoples of the world.

In regard to second model of gaining power, we could state the following: on the stage of society development when power delegation was based on maternal line, fight for sovereign power was severe and ruthless. The fighting meant killing – ritual murder of old governors. Sacrificing was a mandatory requirement for people's future well- being. Ritual Competitions were organized in honor of a dead victim. This action finalized one circle of mythoritual spiral. Heroes who were inspired in the great desire to reach the supreme power had been stubbornly involved into this severe rotation until the new principles were adopted. These new principles conditionally are called "Dynastic Peace".

The article also describes mythoritual kingdom insigniations.